

İÇERİK ÇÖZÜMLEMESİ

Belge ve metin çözümlenmeleri, kimi araştırmacılarca “dolaylı” gözlem olarak tanımlanmaktadır. Dolaylı gözlem, araştırmacının başkalarının gözlemlerini kullanmasıdır. Örneğin bir laboratuvarda hangi televizyon kurgu tekniklerinin izleyicileri rahatsız ettiğine yönelik bir araştırmadaki gözlem “doğrudan” sayılır. Oysa kurgu teknikleri üzerine yazılmış (veya görüntülenmiş ve/veya seslendirilmiş) eserler dolaylı gözlem olarak kabul edilir. Bunlar arasında biliminsanlarının yazdığı akademik/bilimsel araştırmalar olabileceği gibi, gazete yazıları, sanatsal dergilerdeki yazılar, gazetelerdeki söyleşiler de bulunur. Oysa, iletişim araştırmaları söz konusu olduğunda belgelerin çoğunluğu, çeşitli kuramsal yaklaşımlar açısından “doğrudan” gözlem olarak değerlendirilebilir. Örneğin günlük gazetelerin birinci sayfalarındaki haberlerin konulara göre dağılımı gibi... Popüler kültür ve çeşitli metin çözümlenmeleri açısından da gazeteler, dergiler, televizyon programları, filmler, karikatürler doğrudan gözlem içerisinde değerlendirilebilirler. Gazetelerde belli bir olayla ilgili olan çıkmış haberler, tarihçiler açısından da “birincil kaynaklar” olarak tanımlanır. Günlükler ve kurumsal kayıtlar gibi... Başka tarihçilerin yazdıklarıysa ikincil kaynaklar olarak tanımlanır (Berger, 2000: 134-135).

İçerik çözümlenmesi iletişim içeriğinin, genellikle önceden belirlenmiş sınıflamalar (kategoriler) çerçevesinde sistematik olarak gerçekleştirilmesini sağlayan bir araştırma tekniğidir. İçerik, gazete haberleri veya yazıları olabileceği gibi televizyon haberleri, filmleri, radyo programları, sinema filmleri kısacası her türlü içerik olabilir. Kısacası metinsel, görsel, işitsel her türlü içerik, her türlü belge içerik çözümlenmesi tekniğiyle çözümlenebilir. Ancak içerik çözümlenmesi, içeriklerin üretilişi ve izleyicilere etkisi veya alınması konusunda bilgi edinmeye yardımcı olmaz.

İçerik çözümlenmesi, toplumsal bilim araştırma teknikleri arasında “kitle iletişim araçlarındaki” içeriğe yönelik kullanılan bir yöntem olarak ortaya çıkmıştır. Sonraları bireysel (psikolojik), ve

kurumsal (örneğin eğitim alanı gibi) içerikler de bu yöntemi kullanmaya başlamışlardır. İçerik çözümlenmeleri de nitel olanlar ve nicel olanlar olarak iki ana kümeye ayrılabilir.

İletişim araştırmalarında içerik çözümlenmesi kavramının ortaya çıkışı çok eskilere gitmektedir. Ünlü toplumbilimcilerden Max Weber 1910 yılında, gazetelerin siyasal ve toplumsal olaylara ne kadar ağırlık verdiklerini ortaya çıkarmak için bu yöntemin uygulanmasını önermiştir. Weber'in önerisi, aslında gazetelerin halkın gündemine neyi koydukları sorusuna yanıt oluşturabilmeyi içerdiği için "gündem koyma" yaklaşımının başlangıcı kabul edilebilir (Gunter, 2002: 220). İçerik çözümlenmesi çalışmaları çerçevesinde 1940'lı yıllarda askeri istihbarat birimlerinin, düşmanın "moral gücünün" göstergesi olarak radyo yayınlarındaki müzikleri ve haberleri çözümledikleri bilinmektedir. Ayrıca, düşmanın ilerlemesinin saptanması amacıyla, işgal edilen yerlerdeki gazete ve radyo istasyonlarının yayınlarının içeriği çözümlenerek, diğer yerlerdeki radyo mesajlarının incelenmesi yoluyla askerin hangi bölgeyi işgal ettiğine yönelik çalışmalar da yapılmıştır.

Başka tanımlar yapılmış olmakla birlikte yukarıda belirtilen tanım içerik çözümlenmesini anlamak için çok önemli özellikleri içermektedir. Bunlar;

- Açık içeriğin çözümlenmesi.
- Sistematik bir araştırma tekniği.
- Nicel betimleme (Nicel istatistik).
- Nesnellik.

Yukarıdaki özellikleri ele alalım. Açık içeriğin çözümlenmesi, aslında bir iletişim aracının çıktısının (mesajının) ilk bakıştaki içeriğinin çözümlenmesi gerektiği anlamına gelir. Bu ilkeye göre, içerik çözümlenmesi, içeriğin örtük (zımnı), satır arası veya gizli mesajını ölçmeye çabalamamaktadır. Bir gazetede ki çizgi romanı inceliyorsanız, ve çerçevedeki delikanlı birisine

“Seni seviyorum!” diyorsa, bunu böyle kabul edersiniz. Kahramanın geçmişteki davranışları nedeniyle aslında bu sözlerinin başka bir anlama gelebileceği kabul edilmez. Bu nokta nedeniyle pek çok eleştiriler yapılmıştır. Yeri gelmişken, nitel içerik çözümlemesinin gizli veya örtük mesajların sorgulanması açısından çok daha yardımcı olduğunu düşünmek yanlış olmayacaktır (Bir sonraki bölüme bakınız).

İçerik çözümlemesinin sistematikliği, belli bir format üzerinde örneklem kurmasıyla ve bunun içeriğinin sınıflandırılmasıyla ilişkilidir. Bu konuda bilgi ilerideki paragraflarda verilecektir. Sınıflandırılmış içeriğin sayılarla betimlenmesi, yani bir önceki bölümde işlediğimiz betimleyici istatistik araçlarının bazılarında yararlanılması da dördüncü ilkeyi oluşturur. Nesnellik, araştırmacıdan araştırmacıya sonuçların değişmemesi anlamına gelmelidir. Her ne kadar bazı araştırmacılar bu ilkeyi öznel yorumların katılmaması olarak alsalar da...

1. İÇERİK ÇÖZÜMLEMESİNİN KULLANIM AMAÇLARI

İçerik çözümlemesinin iletişim araştırmalarında en fazla şu amaçlarla kullanıldığı görülmektedir (Gunter, 2002: 220):

Resmetme: Medyanın kişileri, kümeleri resmetme, desenlerinin veya eğilimlerinin ortaya çıkartılması. Örneğin kadınlar televizyon dizi filmlerinde nasıl resmediliyor? Ya gençler? Bunlar yıllar içinde değişiyor mu?

Sahiplik Politikaları: Medya içerik üreticilerinin amaçları ve politikalarıyla ilgili denencelerin test edilmesi. Fakültemizde yapılan bir yüksek lisans tezinde, belli bir medya grubunun sağlık alanına yatırım yapmak istediği için sağlık alanında özelleştirme yanlısı haberler ve yorumlar yapacağı denencesi test edilmişti. Bakınız: İlhan, N. 2001) Sonucu tahmin edin.

Gerçek Dünyayla Karşılaştırma: Medya içeriğinin, gerçek dünyanın göstergesi sayılan içeriklerle karşılaştırılması. Örneğin İstanbul’da günde 5 kişi cinayete kurban gidiyorsa, İstanbul’da geçen dizi filmlerde bir günde kaç kişinin cinayete konu olduğunun karşılaştırılması gibi... Veya bir

ülkede kadınlar nüfusun yüzde 60'ını oluşturuyorsa, acaba o ülkede üretilen sinema filmlerindeki karakterlerin yüzde kaçını kadındır?

Temsil: Toplumdaki belli kümelerin nasıl temsil edildiklerinin değerlendirilmesi. Bu kümeler, yoksullar, farklı etnik kimlikler, cinsiyetler, azınlık dilleri v.b. olabilir. Acaba ABD filmlerinde Müslümanlar nasıl temsil ediliyor? Televizyon dramalarında üniversite öğrencileri nasıl çiziliyor? Dikkat edilirse, temsil çözümlenmeleri, portreleme çözümlenmelerine benzer. O'ndan farkı, daha ayrıntılı çözümlenmelere girilmesidir.

Medya Etkisi Araştırmalarına Destek: Medya etkileri konusunda çıkarsamalar yapmak için. Örneğin tohumlama kuramından hareketle yapılan araştırmalarda önce belli bir dönemdeki televizyon içeriği çözümlenir. Sonra, en fazla televizyon seyredenlerin bu içeriklerden ne kadar etkilendikleri bir anket yoluyla saptanmaya çalışılır.

7.2. İÇERİK ÇÖZÜMLEMESİNDE ÇÖZÜMLEME BİRİMLERİ

İçerik çözümlenmelerini yaparken önce *çözümleme birimi* saptanır. Çözümleme birimi incelenen malzemede saymanın nerede yapılacağını gösterir. Bu nedenle “ölçüm birimi” olarak da kavramsallaştırılmaktadır. Bazı araştırmalarda çözümleme birimi sayılan unsurların bazı özelliklerinin de ortaya çıkarılmasını içerir.

1. Dilsel Birimler

- 1) Kelimeler: Dilsel birimlerin başında kelimeler gelir. Özgürlük, hürriyet, demokrasi gibi çeşitli simgeler ölçülebilir. Kimi zaman “kilit kavramlar” olarak saptanmış kelimelerin de sayılması söz konusu olmaktadır.
- 2) Cümle ve paragraflar da çözümlenen birimler arasındadır. Çoğunlukla propaganda çözümlenmeleri ve haber çözümlenmeleri cümle ve paragrafları temel alırlar. Duverger (1999), cümle ve paragrafların birim olarak alınmasında “konucuk” kavramını önermektedir

(s.147-148). Çünkü, özellikle cümlelerde bazen birden fazla konucuklar söz yer alabilmektedir. Örneğin, “Tito’nun akıllılığı sayesinde büyük bloklar arasında Yugoslavya’nın tarafsızlığı sağlanmıştır” cümlesinde hem Tito’nun akıllılığı hem de Yugoslavya’nın tarafsızlığı savı bulunmaktadır (Duverger, 1999: 148).

2. Dilsel Olmayan Birimler

- 1) Belgelerin tümü: Tüm olarak belgelerin seçilmesi bu sınıfa girer. Örneğin gazetelerin başyazıları, siyasetle ilgili köşeyazıları, sporla ilgili köşeyazıları gibi. Basılı veya televizyon reklamlarının tamamı gibi.
- 2) Belgelerin parçaları: Kitaplarda sayfalar, gazete haberlerinde sütun santimler, radyoda saniye; sinema filmlerinde film metreleri, televizyonda dakikalar bu türden birimlere girer.
- 3) Karakterler: Bazı içerik çözümlemesi araştırmalarında kişiler veya karakter özelliklerinin birim olarak kabul edilmesi mümkündür. Bunlardan biri Berelson’un ABD başkan yardımcılarında bulunması gereken kişilik özelliklerine ilişkin araştırmasıdır. Araştırmacılar, Amerikan dergilerindeki yazılarda yukarıdaki karakterler birim olarak kabul edilmiştir (Duverger, 1999: 152-153).

7.3. ÇÖZÜMLEME KATEGORİLERİ

- 1) Konu kategorileri: İçerik çözümlemelerinin pek çoğu konuların sınıflandırılmasına dayanır. Radyo yayınları ile ilgili yapılan araştırmalarda genellikle haberler, müzik, radyo oyunları, eğitim ve bilgilendirici programlar gibi konu kategorileri kullanılabilir. Gazetelerde ekonomi, dış politika, iç politika, spor, sağlık gibi konuların dağılımları bu yöntemle incelenebilir.

2) Biçim: Duverger (1999), belgelerin içeriğine göre değil “formuna” göre de kategoriler oluşturulabileceğini vurgular (s.155). O’na göre biçimleri de iki sınıfa ayırmak mümkündür:

(a)Tanımlanmış biçim, (b)Etki için yoğunluk.

3) Bakış açıları: Yazarın konulara nasıl baktığıyla ilgili yapılan çözümler için bazı araştırmacılar “köken” kategorileri demektedirler. Belli bir konuya bir köşe yazarının nasıl baktığının çözümlenmesi için onaylama, reddetme; taraftar olma karşıt olma gibi kategoriler kurularak çözümlenebilir. Örneğin ABD’de başkanlık seçimlerinde köşe yazarları Demokrat veya Cumhuriyetçi olup olmadıklarına bakılarak ayrılmakta. Sonra, her biri kendi içinde tuttuğu adayı övenler; diğer adayı kötüleyenler olarak çözümlenebilmektedir (Duverger, 1999:157).

4) Kişi ve oyuncu (aktör) kategorileri: Bu kategorilerin sayısı oldukça yüksektir. Her türlü kişi ve oyuncu özelliği kategori olarak kullanılabilir.

(a) Haber köken kategorileri: Kategoriler haber kökenlerine göre de kurulabilir. Bu yolla yaratılan kategoriler de çok sayıda olabilir. Bunlardan biri haberlerin yerel, bölgesel, ulusal, yabancı ve devlet kökenli ayrımıdır (Duverger, 1999:161). Benzer şekilde, haber kaynak türlerine göre de kategoriler yaratılması mümkündür.

7.3.1. Kategori Örnekleri

Örneğin, televizyon reklamlarında cinsiyet temsili çözümlenmesinin yapıldığını düşünelim. Bu çalışma kadınların ve erkeklerin bu reklamlarda yer almasına odaklanacaktır. Bu durumda “çözümleme birimi” ekrana kadın veya erkeğin çıkışı yanında, ekrana çıkmasa da kadın veya erkek sesinin kullanımı olacaktır. Bu noktadan sonra çözümleme kategorileri daha ayrıntılı nitelikleri de içerebilir. Örneğin, sadece erkek veya kadının ekrana çıkışı değil, hangi toplumsal rollerde ekrana çıkışları incelenebilir. Hangi ürünlerde kadınların, hangi ürünlerde daha çok erkeklerin olduğu da incelenebilir.

Bu tür olaylar veya eylemler yanında diğer çözümlene birimleri arasında kurmaca veya haberlerde yer alan aktörler de bulunur. Haberlerde doğrudan alıntılar, yorumların veya diğer biçimlerin kaynaklarının türleri önemli bilgiler sunabilir. Örneğin haber oluşturma sürecinin “tarafsızlığı”nı veya “dengeliğini” ortaya çıkartmak için haberlerdeki atıfların hangi tür örgütlere, kurumlara, kümelere dayandığını sayabilir. Ayrıca, bu aktörlerin bilgileri basın toplantısında mı, basın açıklamasıyla mı yoksa özel görüşmeyle mi yapıldığı da araştırılabilir.

Çözümleme birimi saptandıktan sonra, amaca uygun olarak kavramların tanımlanması gerekecektir. Sözlüklerde tanımlamalara baktığımız zaman, bunların genellikle soyut ve genel olduğunu görürsünüz. Oysa içerik çözümlemesinde tanımlama, işlemsel olmak durumundadır. İşlemsel tanımlama, hangi göstergenin ne anlama geldiğini saptamanıza yardımcı olacaktır. Örneğin şiddeti tanımlıyorsanız, hangi eylemler ve davranışların şiddeti oluşturduğunu tanımlamanız gerekir. Örneğin tehdit içeren cümleler şiddet olarak tanımlanacak mıdır? Örneğin “komik şiddet” (çizgi filmlerdeki gibi) “ciddi şiddet” olarak mı kabul edilecek? Bunların önceden saptanması gerekir. Şiddetin çok ayrıntılı bir incelenmesi yapılmalı ve ondan sonra çalışmaya geçilmelidir (Tablo 7-1). Yaptığımız şiddet tanımı, diğer araştırmacılar tarafından doğru bulunmazsa, araştırma sonuçları da anlamlı bulunmayacaktır.

İşlemsel (operasyonel) tanımlamalar yapıldıktan sonra oluşturulacak olan kategoriler, “birbirini dışlayacak” şekilde seçilmelidir. Bir davranış veya eylem o kategoriyi oluşturmalıdır. Farklı davranışlar değil. Yukarıdaki çalışmada geliştirilen FEH tanımı bir faili, eylemi ve hedefi gerekli kılmaktadır. Örneğin bir saksının kahramanlardan birinin başına düşmesi, bu çerçevede şiddet olarak kabul edilmeyecektir. Çünkü fail yoktur. Eğer bir kahraman, hedefe yönelik olarak saksıyı birisinin kafasına atıyorsa, bu şiddet sayılacaktır. Görüldüğü gibi FEH çerçevesi “birbirini dışlayan” kategoriler oluşturabilmektedir. Eğer şiddeti çok geniş veya çok dar tanımlarsanız sorunlar çıkar.

İçerik çözümlenmelerinde önemli bir nokta, puanlama yapacağınız malzemenin ölçülebilir bir birim olmasıdır. Örneğin gazetelerde haberler için sütun santim ölçülebilir bir malzeme birimidir. Dergi haberlerinde kelime sayısı ölçülebilen birimleri oluşturabilir. Çizgi romanlarda bir çerçeve ölçülebilir bir birimdir. Televizyon içeriklerinde dakikalar ölçülebilir birimler olabilir. Önemli olan her bir ölçü için malzemeye bakıp kategorilere kodlama yapmanız gerektiğidir.

Örneğin gazete haberlerinde cinayet kelimesinin sıklığını ölçüyorsak, birimimizi 10 sütun santim olarak tutabiliriz. Bunun anlamı şudur, haber bölümündeki her 10 sütun santim için cinayet kelimesi geçip geçmediğine bakarız. Varsa sınıflamamızı yani kodlamamızı gerçekleştiririz. Eğer bir haber 50 sütun santimse, her 10 sütun santiminde cinayet kelimesinin geçip geçmediğine bakarız.

İçerik çözümlemesinde kodlama, belli bir sınıfa sokacağımız malzemeye verdiğimiz simge veya sayıdır. Örneğin 1 erkeğin erkeğe uyguladığı şiddet; 2 kadının kadına uyguladığı şiddet; 3 erkeğin kadına uyguladığı şiddet; 4 kadının erkeğe uyguladığı şiddet gibi bir kodlama yapabiliriz. Aynı işlemi simgeler vererek örneğin 1 için ERER; 2 için KAKA; 3 için ERKA; 4 için KAER simgelerini kullanmamız mümkündür. Kolaylık olması için rakamların seçilmesi daha uygun olacaktır. Ancak kategorilerin sayısı arttıkça, anlam taşıyan simgeler daha yardımcı olur (Berger, 2000: 179).

7.4. İÇERİK ÇÖZÜMLEMELERİNDE ÖRNEKLEM

İçerik çözümlemesi tekniğinde çözümleme biriminin saptanmasından sonra neyin çözümleneceği sorusunu yanıtlaması gerekir. Kimi durumlarda bütün bir araştırma örneklemini küçük olduğu için tamamına bakmak mümkün olabilir. Örneğin günlük gazetelerde seçim sonuçlarının açıklandığı günkü haberlerin tümünü çözümlemek mümkün olabilir. Çoğunlukla, araştırmacı araştırma

evreninin tümüne bakamaz. Onun bir örneklemini alması gerekir. Medya içeriğinin çözümlenmesinde örneklem seçimi, kitabın beşinci bölümünde gördüğünüz nüfusu temsil eden örneklem türünden farklıdır. Çünkü, nüfus konusunda her haneye gidilerek istatistik kurumları tarafından gerçekleştirilen Nüfus Sayımları'ndaki bilgilerden yola çıkılarak örneklem oluşturulur. Oysa medya içeriklerine ilişkin olarak bu tür bir bilgi yoktur.

Bu nedenle, incelenecek malzeme genellikle bir kaç aşamadan geçerek seçilir. İlk aşama hangi tür medyanın seçileceğidir. Örneğin haberler üzerinde bir çözümlene yaparsak, gazete haberleri mi dergi haberleri mi televizyon haberleri mi ele alınacak? Bunlardan birini seçmemiz gerekir. Gazetelere karar kılınsak bile hangilerini çözümlenmeye dahil edeceğiz, buna da karar verilmesi gerekir. Örneğin tüm ulusal çapta dağıtılan günlük gazeteleri alabiliriz. Bu aşamadan sonra kaç tane gazete sayısının inceleneceğine karar verilmesi gerekir. Bir sonraki adım, incelenecek gazetelerin hangi sayfalarının, bölümlerinin veya parçalarının çözümleneceğinin saptanmasıdır. Sadece spor sayfaları olabileceği gibi sadece ekonomi sayfaları da olabilir.

İletişim araştırmalarında geçmişte yapılmış içerik çözümlenmelerinden hareketle örneklem konusunda bazı rehber ilkeler oluşturulmuş durumdadır. Araştırmacılar buna karar verebilmek için özel çalışmalar da yapmışlardır. Örneğin önce tek bir konu kategorisinde bütün bir yıldaki dağılımla; 48 sayının (günün), 24 sayının, 12 sayının ve altı sayının içindeki dağılım karşılaştırılmıştır. Sonuç olarak örneklemelerin tamamının başarılı olduğu ve 12 sayıdan fazla örneklemelerin başarımı fazla arttırmadığı sonucuna varılmıştır. Televizyon araştırmalarında, bazı durumlarda bütün bir hafta veya toplam dört hafta alınmaktadır. Kimi zaman farklı haftalar seçilmektedir.

7.5. İÇERİK ÇÖZÜMLEMESİNİN GERÇEKLEŞTİRİLMESİ

- 1) Ne amaçla yaptığınızı saptayıp, ne bulmayı umduğunuzu açıklayan denence önerin. Örneğin 1980-2004 yılları arasında feminizmin gelişimiyle, kadınların haber kaynağı olarak sayısının artışı arasında olumlu bir ilişki beklediğinizi yazabilirsiniz.
- 2) İşlemsel tanımlamanızı yapın. Haberlerde kaynak olarak kadınların kullanılmasını inceleyecekseniz. Farklı kaynak durumlarını tanımlayın. Yazılı basın açıklaması yapan kadın, basın toplantısı yapan kadın, görüşme yapılan kadın gibi. Şiddet üzerine çalışıyorsanız, şiddetin tanımı.
- 3) İncelemeyi yapacağınız örnekleme oluşturun. Bunun temelini ve nasıl yaptığınızı açıklayın.
- 4) Çözümleme biriminizi saptayın. Sütun santim, kelimeler, paragraflar, çerçeve v.s.
- 5) Kategorilerinizi belirleyin. Birbirini dışlayan şekilde olmasını sağlayın. Örneğin basın toplantısı yapan kadın kategorisi yanında sözlü basın toplantısı yapan kategorisini kurarsanız, birbirini içeren kategoriler yapmış olursunuz.
- 6) Kodlama sisteminizi belirleyin. Rakamsa 1,2,3,4 ne anlama geliyor? Veya simgeler...
- 7) Birden fazla araştırmacı kullanılıyorsa aralarındaki tutarlılığı sağlamaya yönelik çalışın. Sınayın.
- 8) Araştırmayı örnekleminiz üzerine gerçekleştirin.
- 9) Sayısal çözümlemesini yapın.
- 10) Bu sayısal çözümleme ve diğer verilere dayanarak sonuca varın.